

«Αν δεν κάνεις θόρυβο δεν είσαι καλός...». Φύλο και προπονητική ηγεσία στην γυναικεία ερασιτεχνική καλαθοσφαίριση στην Ελλάδα

Λεμονιά Αθανασοπούλου

Περίληψη

Η περιορισμένη κοινωνιολογική και ανθρωπολογική έρευνα για τα έμφυλα υποκείμενα στον αθλητισμό στην Ελλάδα έδωσε το ερέθισμα για τη διερεύνηση της έμφυλης διάστασης στην προπονητική της καλαθοσφαίρισης. Το άρθρο διερευνά τη συγκρότηση των έμφυλων ταυτοτήτων της ηγεσίας μιας ομάδας (της προπονήτριας/του προπονητή) μέσα από τις επιτελέσεις, λεκτικές και σωματικές ενέργειές τους, κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού. Το παιχνίδι προσεγγίζεται ως κοινωνικό δρώμενο, ενώ για τη μελέτη της συγκρότησης των έμφυλων ταυτοτήτων η έρευνα βασίζεται στη θεωρία της επιτελεστικότητας του φύλου. Η μελέτη βασίστηκε σε έρευνα με ημι-δομημένες συνεντεύξεις με αθλήτριες, αθλητές, προπονητές και προπονήτριες καλαθοσφαίρισης, διοικητικούς και αθλητικούς παράγοντες, διαιτητές/διαιτήτριες, δημοσιογράφους και θεατές και η ερμηνεία των δεδομένων έγινε με τη μέθοδο της ανάλυσης λόγου. Οι συμμετέχοντες/-ουσες έφεραν στο προσκήνιο την αναπαραγωγή του κυριάρχου ανδρικού λόγου των γηπέδων από τις προπονήτριες, υπογραμμίζοντας ότι συνοδεύεται από την ένταση στο παιχνίδι, η οποία παρουσιάζεται ως εγγενές χαρακτηριστικό της δράσης μέσα στα γήπεδα, «αν δεν κάνεις θόρυβο δεν είσαι καλός προπονητής». Ταυτόχρονα, πολλαπλοί ανδρισμοί και θηλυκότητες αναδύονται μέσα στις επιτελέσεις της προπονητικής και αναδεικνύεται η ρευστότητά και η πολλαπλότητά των έμφυλων ταυτοτήτων.

Λέξεις κλειδιά: Καλαθοσφαίριση, προπονήτρια/προπονητής, έμφυλες ταυτότητες, επιτελεστικότητα του φύλου

1. Εισαγωγή¹

Το πεδίο του αθλητισμού αποτελεί μια κύρια μορφή κοινωνικής αλληλεπίδρασης και στο πλαίσιο των σύγχρονων κοινωνιών είναι ένα πεδίο κοινωνικής και πολιτισμικής συγκρότησης ταυτοτήτων (Ζαϊμάκης & Κοταρίδης, 2013). Συνδυάζοντας τη σωματικότητα, τα συναισθήματα, την πολιτική, την ηθική, τον καθορισμό και την αμφισβήτηση ορίων μεταξύ προσώπων και ομάδων, ο αθλητισμός διαδραματίζει διαφορετικούς ρόλους στις ζωές των ανθρώπων, που εμπλέκονται σε αυτόν. Το παρόν κείμενο επικεντρώνεται στο άθλημα της καλαθοσφαίρισης και πιο συγκεκριμένα εστιάζεται στη μελέτη των επιτελέσεων της έμφυλης ταυτότητας των προπονητών και των προπονητριών στη γυναικεία ερασιτεχνική καλαθοσφαίριση. Στα ομαδικά αθλήματα, οι προπονήτριες και οι προπονητές κατέχουν ρόλους ηγεσίας² επηρεάζοντας με την πολύπλευρη δράση τους την απόδοση των αθλητριών και των αθλητών.

Σύμφωνα με τις μέχρι σήμερα έρευνες ο κοινωνικός χώρος του αθλητισμού και οι επιτελέσεις που κυριαρχούν έχουν διαμορφωθεί ιστορικά μέσα από την θεώρηση του αθλητισμού ως ανδρική αρένα (Hargreaves, 1986). Αναφορικά με τους προπονητές, η Knoppers (1992) επικεντρώθηκε στη σχέση μεταξύ φύλου, αθλητισμού και των κυρίαρχων λόγων στον αθλητισμό, και τόνισε ότι η ανδρική κυριαρχία βοήθησε να καθοριστούν οι παράμετροι τού τι σημαίνει να είσαι προπονητής. Η μελέτη της κατασκευής του φύλου στην προπονητική των γυναικών (Theberge, 1993) και η σύνδεσή της με τη στερεοτυπική άποψη του αθλητισμού ως αρσενικής πρακτικής, ανέδειξε την περιθωριοποίηση των προπονητριών με βάση τις βιολογικές διαφορές ανδρών γυναικών, την υπεροχή των αθλητικών εμπειριών των ανδρών και την έλλειψη σεβασμού απέναντι στις γυναίκες που διεκδικούν μια προπονητική θέση (Cunningham & Sagas, 2008). Και ενώ δεν υπάρχει «ειδικό» άτομο για την προπόνηση των ανδρών,³ οποιοσδήποτε θέλει να προπονήσει χρειάζεται να υιοθετήσει στερεοτυπικά ανδρικά χαρακτηριστικά για να είναι αξιόπιστος ή αξιόπιστη (Fountaine &

1 Θα ήθελα να ευχαριστήσω τις συμμετέχουσες και συμμετέχοντες στην έρευνα στην πρώτη μου αυτή ερευνητική προσπάθεια και να αφιερώσω το κείμενο σε αυτές και αυτούς που αγαπούν το μπάσκετ.

2 Όσον αφορά την έννοια της ηγεσίας, το παρόν κείμενο επικεντρώνεται στον πολύπλευρο ρόλο του προπονητή, του οποίου η συμπεριφορά επηρεάζει την απόδοση και την αγωνιστική συμπεριφορά των αθλητριών/-τών (Horn, 2008), στο πλαίσιο των προσπαθειών μιας ομάδας για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου στόχου (Bartow, 1977, σελ. 232). Σύμφωνα με ανθρωπολογικές μελέτες που ερευνούν γενικότερα την προπονητική ηγεσία (coaching leadership) και πέρα από το πλαίσιο του αθλητισμού, π.χ. στον εργασιακό χώρο, ο ρόλος της προπονήτριας μπορεί να ιδωθεί και ως ρόλος ενός ηγέτη που βελτιώνει τη σχέση μεταξύ ηγετών και ομάδας (εργαζομένων) υποστηρίζοντας την ανάπτυξη των μελών της και τη διαχείριση της απόδοσης για την επίτευξη των στόχων (Choi, Ullah & Kang, 2021).

3 Είναι ελάχιστες οι έρευνες που μελετούν τις εμπειρίες των γυναικών που προπονούν άνδρες. Ενδεικτικά, Kane & Stangl, 1991.

Kamphoff, 2016).

Οι νέες οπτικές των φεμινιστικών σπουδών, κυρίως στο χώρο του ποδοσφαίρου, προσανατολίστηκαν στη μελέτη των έμφυλων σχέσεων και τη συγκρότηση του επιθετικού ανδρισμού (Ζαϊμάκης & Κοταρίδης, 2013). Οι μελέτες αυτές υποστηρίζουν ότι η ανδρική επιθετικότητα επιτελείται και θεμελιώνεται μέσα από τη διατήρηση ως «φυσικού» ενός επιθετικού κοινού κώδικα συμπεριφοράς μέσα και έξω από το γήπεδο. Στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύεται ότι η ηγεμονία μιας κοινωνικής ομάδας δεν είναι δεδομένη, αλλά απαιτεί συνεχή αναπαραγωγή και υπεράσπιση της κυριαρχίας (Clayton & Humberstone, 2006). Ο Wagg (2004), μελετώντας διαδικασίες πολιτισμικής διάκρισης και κοινωνικού αποκλεισμού, αποκαλύπτει ότι το ποδόσφαιρο γυναικών αναδύεται ως ένας δυναμικός κοινωνικός χώρος στον οποίο οι κυρίαρχες ιδεολογίες όχι μόνο δεν διαιώνονται, αλλά προκαλούνται και αμφισβητούνται. Ασκώντας κριτική στις έρευνες για την ανδρική κυριαρχία στις υποκουλτούρες των φιλάθλων και μελετώντας τους «φυσιολογικούς» τρόπους δράσης, οι Free και Hughson (2003, σελ. 139), δείχνουν ότι οι αντιδράσεις ενάντια στην εμπορευματοποίηση του ποδοσφαίρου είναι μια επιτελεστική παράσταση του ανδρισμού, η οποία βασίζεται σε «αθλητικοποίηση» του νέου-καταναλωτή οπαδού της μεσαιάς τάξης.

Στην Ελλάδα οι περισσότερες έρευνες για τον αθλητισμό και ειδικότερα για την καλαθοσφαίριση μελετούν τις φυσικές και τεχνικές δεξιότητες των αθλητριών και αθλητών με στόχο τη βελτίωση της απόδοσης, καθώς και την προπονητική καθοδήγηση με αναφορές για το φύλο ως παράγοντα που διαμορφώνει τις προτιμήσεις για την προπονητική συμπεριφορά (Φυλακτακίδου, 1999· Λεμονίδης, 2014), αφήνοντας στην άκρη την κοινωνική μελέτη των αθλητικών ρόλων. Είναι γεγονός ότι η προσέγγιση αυτή έμεινε για αρκετά χρόνια έξω από το ευρύτερο ερευνητικό ενδιαφέρον τόσο των αθλητικών όσο και των κοινωνικών επιστημών. Το παρόν κείμενο προσεγγίζει τη δράση των προπονητών και προπονητριών υπό τους όρους της επιτέλεσης (performance), εστιάζοντας σε λεκτικές και μη λεκτικές ενέργειες που χρησιμοποιούν τα δρώντα υποκείμενα, ώστε να επιτύχουν τους στόχους τους (Turner, 1974, σελ. 36-37). Συμφωνώντας με τον Turner (1987) η παρούσα έρευνα προσεγγίζει τα αθλητικά γεγονότα ως εγγενείς δραματουργικές επιτελέσεις μέσα από τις οποίες συντελούνται ποικίλες αναμετρήσεις, αντιπαλότητες και ανταγωνισμοί. Οι προπονητές/προπονήτριες, μέσα από υπερβολές, συγκρούσεις και ανατροπές αναζητούν στρατηγικές προσαρμογής ή ρήξης για να επιτελέσουν τον ρόλο τους ως ηγετών.

Το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στους τρόπους με τους οποίους γυναίκες και άνδρες επιτελούν τους ρόλους τους στο να είναι καλοί προπονητές και προπονήτριες και στο πώς οι γυναίκες διαχειρίζονται την προπονητική τους δράση και εμπλέκουν τη δράση των ανδρών στη δική τους. Στην προσπάθεια αυτή εστίασαμε σε παραδείγματα από την ελληνική εθνογραφία αναφορικά με την επιτέλεση του φύλου ευρύτερα στην ελληνική κοινωνία. Ο

Herzfeld (1985, σελ. 73-76) υποστηρίζει ότι οι άνδρες στην Κρήτη αυτοπαρουσιάζονται δημόσια με δραματουργικό τρόπο σε ένα είδος επιτέλεσης, στην οποία το «να είσαι καλός άνδρας» δεν είναι τόσο σημαντικό όσο το «να είσαι καλός στο να είσαι άνδρας». Τονίζει την καθημερινή αναπαραγωγή μέσω πράξεων και διηγήσεων της κυρίαρχης κοινωνικής εικόνας του ανδρισμού, αλλά και τη μόνιμη διαπραγμάτευση που διακρίνει τις κοινωνικές παραστάσεις τους. Στην εθνογραφική μελέτη της Dubisch (2000, σελ.285), οι γυναίκες χρησιμοποιούν το προσκύνημα στην Τήνο για να παρουσιάσουν δημόσια το ότι είναι «καλές στο να είναι γυναίκες». Οριοθετούν τον επιτελεστικό τους χώρο και προτείνουν εναλλακτικούς τρόπους και δυνατότητες έκφρασης για το τι σημαίνει να παρουσιάζεις τον κοινωνικά κατασκευασμένο εαυτό σου μπροστά σε άλλους, και να πείθεις να σου αναγνωρίσουν αυτή την επιτέλεση.

Εστιάζοντας στις επιτελέσεις της ηγεσίας κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού παράλληλα με τη διαπίστωση της υπεροχής της αναπαραγωγής του κυρίαρχου ανδρι-κού λόγου, η προσοχή στράφηκε στη μελέτη του φύλου ως δρώμενου (Butler, 1990). Σύμφωνα με τη θεωρία της επιτελεστικότητας η Butler (1990) αναφέρει ότι το φύλο συνιστά το ίδιο ένα δρώμενο, καθώς βρίσκεται σε μια διαρκή διαδικασία, εν τω γίγνεσθαι, όπου κάποιος και κάποια κάνει, επιτελεί κάθε στιγμή και διαμορφώνεται μέσα από αυτή τη διαρκή διαδικασία. Έτσι και στο συγκεκριμένο πλαίσιο μέσα από τις ποικίλες επιτελέσεις του κυρίαρχου ανδρικού λόγου, μέσα σε αυτή τη διαρκή δράση του φύλου, αναζητήθηκαν οι ρωγμές εκείνες που ανέδειξαν ότι τα πράγματα μπορούν να είναι και διαφορετικά, μη στατικά και μη φυσικά.

«Ρόλοι, ανατροπές, υπερβολή, προσβολές, τιμωρία, επιβράβευση, αγάπη, ηρεμία, συναισθήματα, μαέστρος, κουλτούρα, δομές, στρατηγική» είναι μερικές έννοιες μέσα από τις οποίες ξεδιπλώνεται, αφενός, η πολλαπλότητα της δράσης και, αφετέρου, ο εναλλακτικός λόγος που αναδεικνύει τις ρωγμές, μέσα από τις οποίες τα έμφυλα υποκείμενα έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν και να διαπραγματευτούν τους τρόπους με τους οποίους θα επιτελέσουν τον ρόλο τους πέρα από τα κυρίαρχα κανονιστικά πλαίσια. Σε αυτό το άρθρο θα συζητήσουμε πώς η συγκρότηση του φύλου των προπονητριών και των προπονητών επιτελείται σύμφωνα με τους κυρίαρχους κανόνες των ανταγωνιστικών αθλημάτων —εναλλάξ και ταυτόχρονα— με στρατηγικές διαπραγμάτευσης και αντίστασης, αναδεικνύοντας τη δυνατότητα των δρώντων υποκειμένων να επιλέξουν πώς θα επιτελέσουν τον ρόλο τους.

2. Μεθοδολογία

Ο ερευνητικός σχεδιασμός στη συγκεκριμένη έρευνα ακολούθησε τις έκτακτες κοινωνικές

συνθήκες και τροποποιήθηκε λόγω των περιοριστικών μέτρων που επιβλήθηκαν για την αντιμετώπιση της πανδημίας τον Μάρτιο του 2020.⁴ Η θεωρητική προσέγγιση είναι ανθρωπολογική και μεθοδολογικά στηρίχθηκε στο συνδυασμό ενός ειδικά σχεδιασμένου ερωτηματολογίου με κλειστού και ανοικτού τύπου ερωτήσεις καθώς και συνεντεύξεις. Η ερευνήτρια αρχικά στόχευε να κάνει επιτόπια έρευνα σε αγώνες και ημι-δομημένες συνεντεύξεις (σε γκρουπ δύο-τριών ατόμων), αλλά κατά την περίοδο της πανδημίας στην Ελλάδα δεν πραγματοποιήθηκαν οι αγώνες. Η απαγόρευση όλων των αθλητικών εκδηλώσεων λειτούργησε ως τροχοπέδη και εκ των πραγμάτων απαγόρευσε την ανωτέρω μεθοδολογική επιλογή. Συζητώντας τη χρήση των ερωτηματολογίων στην ανθρωπολογία, ο Mac Clancy (2002) σχολιάζει ότι είναι πιο σημαντικό «να γνωρίζει κανείς ανθρώπους πριν προσπαθήσει να μάθει τι ξέρουν». Για τον λόγο αυτόν, επιλέχθηκαν συνομιλητές και συνομιλήτριες με τους οποίους η ερευνήτρια είχε αποκτήσει οικειότητα μέσα από την αθλητική και επαγγελματική της δραστηριότητα. Παράλληλα είχε βρεθεί σε ανεπίσημες συζητήσεις μαζί τους κατά την περίοδο της προετοιμασίας του ερευνητικού εγχειρήματος (από Οκτώβριο 2019 ως Φεβρουάριο 2020) παρακολουθώντας αγώνες, συζητώντας μαζί τους μετά το πέρας των παιχνιδιών και κρατώντας σημειώσεις της παρατήρησής της.

Η αποστολή και συμπλήρωση των ερωτηματολογίων έγινε μέσω e-mail. Αρχικά είχε προηγηθεί τηλεφωνική και διαδικτυακή επικοινωνία ώστε να διαπιστωθεί η ψυχολογική κατάσταση των συμμετεχόντων. Απορρίφθηκε η σκέψη για συνεντεύξεις μέσω Skype καθώς οι συμμετέχοντες/-ουσες επισήμαναν ότι η πολύωρη διαδικτυακή πλοήγηση —λόγω «καραντίνας»— τους δημιουργούσε πρόσθετη ψυχολογική πίεση. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν από 26 ερωτηματολόγια στο διάστημα Απρίλιος-Μάιος 2020. Οι συμμετέχοντες/-ουσες⁵ ήταν αθλήτριες, αθλητές, προπονήτριες και προπονητές καλαθοσφαίρισης, διαιτητές και διαιτήτριες, διοικητικοί και αθλητικοί παράγοντες, δημοσιογράφοι και θεατές, με διαφορετικές αγωνιστικές εμπειρίες και προερχόμενοι από επτά διαφορετικούς νομούς

4 Περιοριστικά μέτρα πανδημίας Covid-19 από 10/03/2020 ως 04/05/2020.

5 Συμμετέχοντες/-ουσες στην έρευνα: 17 γυναίκες και 9 άνδρες. Το 27% ήταν 19-30 ετών, 55% 31-50 ετών, 18% άνω των 50 ετών. Το 92% (24) είχαν ολοκληρώσει τις πανεπιστημιακές σπουδές τους, το 8% (2) ήταν απόφοιτοι/-ες δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και κανείς/καμία δεν ήταν άνεργος/-η. Συγκεκριμένα στην έρευνα συμμετείχαν: Τέσσερις προπονήτριες/πρώην παίκτριες με πανεπιστημιακές σπουδές. Τέσσερις προπονητές/πρώην παίκτες με πανεπιστημιακές σπουδές —ένας με μεταπτυχιακό, ένας με διδακτορικό. Οι προπονήτριες και οι προπονητές είχαν πανεπιστημιακές σπουδές στην προπονητική και ήταν εκπαιδευτικοί φυσικής αγωγής. Εννέα αθλήτριες με πανεπιστημιακές σπουδές —έξι είχαν μεταπτυχιακό και μία διδακτορικό. Ένας αθλητής με πανεπιστημιακές σπουδές. Ένας διαιτητής με πανεπιστημιακές σπουδές. Μία διαιτήτρια, απόφοιτη δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ένας δημοσιογράφος με πανεπιστημιακές σπουδές. Ένας αθλητικός παράγοντας, απόφοιτος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Τέσσερις θεατές με πανεπιστημιακές σπουδές, τρεις είχαν μεταπτυχιακό και μία διδακτορικό. Τα ψευδώνυμα επιλέχθηκαν από τους ίδιους για τη συμμετοχή τους στην έρευνα.

της Ελλάδας.⁶ Η επεξεργασία του ερευνητικού υλικού πραγματοποιήθηκε με την ανάλυση περιεχομένου των ανοικτών ερωτήσεων και έγινε στατιστική ανάλυση και επεξεργασία στις κλειστές ερωτήσεις. Η ανάλυση του υλικού έγινε με την ανάλυση λόγου μελετώντας τις τάσεις των απόψεων μέσα στις απαντήσεις αλλά και τη διασπορά ορισμένων άλλων (Foucault, 1981a).

Ο κορμός των ανοικτών ερωτήσεων σχεδιάστηκε με σκοπό να δώσει τον λόγο στους συνομιλητές, ώστε να διατυπώσουν τις απόψεις τους και να εμβαθύνουν όπου έκριναν σκόπιμο. Η επιλογή των ανοικτού τύπου ερωτήσεων βασίζεται στην άποψη ότι στηρίζονται στη φροντίδα και την υπευθυνότητα της εκάστοτε ερευνήτριας να μην επιβάλει τις απόψεις της, να μην θεωρήσει τίποτα δεδομένο αλλά και να αναζητήσει περισσότερο υλικό προς την κατεύθυνση της έρευνας (Pateraki & Zografou, 2015, σελ. 40).

Η δομή ερωτηματολογίου ήταν ως εξής: αρχικά ζητήθηκαν πληροφορίες αναφορικά με το φύλο, την ηλικία, την εκπαίδευση, το επάγγελμα, τον τόπο κατοικίας και τη σχέση ενασχόλησης με το μπάσκετ.⁷ Το κύριο μέρος περιλάμβανε συνολικά 28 ερωτήσεις, οι 23 εξ αυτών ανοικτού τύπου με ελευθερία στην έκταση των απαντήσεων. Πέντε ερωτήσεις με δεδομένη απάντηση εκ των οποίων οι τρεις με μορφή εναλλακτικής απάντησης (ναι/όχι) και οι δύο με διαβαθμισμένη περιγραφική κλίμακα. Ο πρώτος άξονας συγκέντρωσε τις προσωπικές απόψεις για την καλή ηγεσία (τι πιστεύουν). Οι συνομιλητές πήραν τον λόγο και έδωσαν νόημα και μορφή στον ρόλο, στην προσωπικότητα και στα χαρακτηριστικά της καλής ηγεσίας. Χρησιμοποιώντας τον όρο ηγεσία αναφερόμαστε στο επίπεδο της προπονητικής, η οποία καθοδηγεί μια ομάδα στη γυναικεία ερασιτεχνική καλαθοσφαίριση στην Ελλάδα. Ο δεύτερος άξονας επικεντρώθηκε σε ερωτήματα σχετικά με το ποιο μοντέλο ηγεσίας θεωρείται επιθυμητό (τι θα ήθελαν). Ο τρίτος άξονας κατέγραψε τις επιτελέσεις, το τι συμβαίνει μέσα στο γήπεδο την ώρα της δράσης. Ακολούθησε αποδελτίωση και κωδικοποίηση των απαντήσεων προκειμένου να γίνει η ανάλυση και η ερμηνεία τους. Το περιεχόμενο των ερωτήσεων στηρίχθηκε στο θεωρητικό πλαίσιο ώστε να εξυπηρετηθεί ο σκοπός και τα ερωτήματα της εργασίας (Κυριαζή, 2006, σελ. 51). Το ερωτηματολόγιο πήρε τη μορφή μιας συνέντευξης και πρόσφερε την ελευθερία στους συμμετέχοντες να πουν αυτά που θέλουν χωρίς πίεση χρόνου μέσα σε στις δυσκολίες της συγκυρίας.

6 Αττικής, Αχαΐας, Αιτωλοακαρνανίας, Ηλείας, Κέρκυρας, Λευκάδας, Σερρών.

7 Στη συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποιήθηκε η επίσημη ελληνική ορολογία «καλαθοσφαίριση» για το άθλημα, το οποίο αποτελεί το πεδίο της έρευνας, αν και σπάνια χρησιμοποιείται ο όρος αυτός, τόσο στην καθομιλουμένη όσο και στον έντυπο τύπο. Αυτός ήταν και ο λόγος για τον οποίο στο ερωτηματολόγιο χρησιμοποιήθηκε η λέξη «μπάσκετ» ώστε να μην προβληματιστούν οι συμμετέχοντες/-ουσες, καθώς όπως αναφέρουν οι Pateraki και Zografou (2015) είναι πιο αποτελεσματική η χρήση απλής γλώσσας σε ένα ερωτηματολόγιο ώστε να γίνει κατανοητή μια ερώτηση.

Ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας

Τι σημαίνει να είσαι καλός/καλή προπονητής/προπονήτρια;

Ξεκινώντας από τις απαραίτητες τεχνικές γνώσεις οι συνομιλητές αναγνώρισαν ως πολύ σημαντική την ικανότητα διαχείρισης διαφορετικών προσωπικοτήτων και ρόλων προκειμένου ένας προπονητής να συμβάλει με επιτυχία στη συνοχή μιας ομάδας. Η Έμμα⁸ ζει στην Λευκάδα και εργάζεται ως ιδιωτικός υπάλληλος. Υπήρξε παίκτρια τρία χρόνια σε εθνικό και δώδεκα σε τοπικό επίπεδο και σημειώνει:

«Χρειάζεται αρχικά να είναι γνώστης του αντικειμένου προκειμένου να κερδίσει τον σεβασμό των παικτών...να σέβεται κι αυτός τους παίκτες του και να μπορεί να τους διαχειριστεί ως προσωπικότητες ώστε να υπάρχει χημεία και καλό κλίμα. Να κατανοούν τι σημαίνει ομάδα και να παλεύουν όλοι για το καλό αυτής με πρώτο και καλύτερο τον προπονητή. Μόνο έτσι μπορεί να τους καθοδηγήσει και βασικά να τους ωθήσει να κάνουν το βήμα παραπάνω ο καθένας, με στόχο το καλό της ομάδας».

Η διαχείριση του πώς αισθάνονται και σκέφτονται παίκτριες και προπονητές τόσο σε κρίσιμες και ανατρεπτικές στιγμές του παιχνιδιού όσο και σε πιο χαλαρές και ήρεμες συνθήκες αναδεικνύει τη θέση των προπονητών ως ενορχηστρωτών μιας πολυφωνικής ομάδας ανθρώπων. Σύμφωνα με μία άλλη συνεντευξιζόμενη 47 χρονών, εκπαιδευτικός φυσικής αγωγής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, πρώην παίκτρια τέσσερα χρόνια σε εθνικό, δώδεκα σε τοπικό επίπεδο και προπονήτρια οκτώ χρόνια σε τοπικό επίπεδο: «... πρέπει να γνωρίζει καλά την ομάδα του, να μπορεί να προσαρμόζεται, να διαχειρίζεται τα συναισθήματά του και να επιλέγει τον σωστό τρόπο έκφρασης ανάλογα με τις συνθήκες». Η Κάτια εκπαιδευτικός φυσικής αγωγής, πρώην παίκτρια για είκοσι τρία χρόνια σε εθνικό επίπεδο, τέσσερα σε τοπικό, αθλητικός παράγοντας για τέσσερα χρόνια και προπονήτρια για είκοσι χρόνια λέει χαρακτηριστικά: «Χρειάζεται επίσης...να είναι προετοιμασμένος ακόμη και για αυτό που δεν περιμένει ποτέ να συμβεί καθώς το μπάσκετ έχει τεράστιες ανατροπές».

Πέρα από την αγωνιστική απόδοση, ο καθένας και η καθεμία αποτελούν μέλη της κοινωνίας και του κόσμου γύρω τους, και επιθυμητό είναι οι εμπλεκόμενοι/-ες να προσεγγίζονται ως άνθρωποι που δεν είναι μόνο παίκτες/-κτριες καλαθοσφαίρισης. Ο Billtheo αθλητικός παράγοντας δεκαπέντε χρόνια σε τοπικό και δέκα σε εθνικό επίπεδο, διαιτητής σε υψηλό επίπεδο για δεκαοκτώ χρόνια:

8 Τα ονόματα είναι ψευδώνυμα.

«Πιστεύω ότι το κυριότερο προσόν για καλή ηγεσία είναι να αντιλαμβάνεσαι τη διαφορετική ψυχοσύνθεση, ταλέντο, δεξιότητες, προσόντα, αντίληψη, σκέψη όλων των ατόμων που έχεις υπό την επίβλεψη σου και να μπορείς ανά πάσα στιγμή να αναλύεις και να συνθέτεις όλα τα στοιχεία για την ομαλή και κοινή συνύπαρξη όλων των ατόμων εντός και εκτός αγωνιστικών γραμμών αλλά και στη ζωή τους γενικότερα».

Προς επίρρωση των όσων αναφέρθηκαν παραπάνω έρχεται η τοποθέτηση της Νάσιας. Η Νάσια, είναι ιδιωτική υπάλληλος με θέση ευθύνης ενώ παράλληλα ασχολείται με τη μουσική, τη συγγραφή ποίησης και λογοτεχνίας. Έχει διατελέσει διαιτήτρια για επτά χρόνια σε τοπικό επίπεδο, αθλητική παράγοντας για δύο χρόνια.

«Ο ρόλος του, του δίνει εξουσία και επιτρέπει τη μετάδοση αξιών...Ο προπονητής οφείλει να αντιλαμβάνεται, να σέβεται, να διαχειρίζεται, να προτρέπει και να εξελίσσει την αρχή της διαφορετικότητας. Κάθε άνθρωπος, κάθε αθλητής είναι μοναδικός. Έχει δικά του χαρακτηριστικά, δυνατά σημεία και σημεία προς βελτίωση. Ο καθένας από τους αθλητές κουβαλά δικές του πεποιθήσεις και όρια και χρειάζεται διαφορετική αντιμετώπιση και διαχείριση...Η κάθε ομάδα παντός τύπου αποτελεί μια μικρογραφία της κοινωνίας. Ο προπονητής είναι ο μαέστρος. Ευθύνεται για την όποια επιτυχία ή αποτυχία της ομάδας σε ομαδικό ή προσωπικό επίπεδο. Η ηγεσία σαν έννοια από μόνη της εμπεριέχει τους ανθρώπους, την κουλτούρα, τις δομές, τη στρατηγική, τη συνεχή αλλαγή και προσαρμογή...»

Μια ομάδα καλαθοσφαίρισης σύμφωνα με τα λεγόμενα των συνεντευξιζόμενων λειτουργεί ως μικρογραφία της κοινωνίας και μας δίνει την ευκαιρία να κατανοήσουμε πώς η ηγεσία πρέπει να προσαρμόζει την «εξουσία» που έχει ανάλογα με τις συνθήκες και να κινείται πέρα από τις κυρίαρχες πρακτικές. Η καθοδήγηση μιας ομάδας βρίσκεται πέρα από την κυριαρχία ενός προπονητή και είναι μια δυναμική και δημιουργική διαχείριση όλων των παραπάνω καταστάσεων. Ο προπονητής, λοιπόν, έχει το δύσκολο έργο να φωτίζει τις καλές πτυχές της κάθε αθλήτριας που συνεργάζεται μαζί της, να καλύπτει τις αδύναμες πλευρές της και να αξιοποιεί από την καθεμία ό,τι αυτή μπορεί να επιτελέσει αναζητώντας έναν «ιδανικό» τόπο δημιουργικής, δημοκρατικής, αθλητικής κοινωνικότητας (Ζαϊμάκης, 2020, σελ. 283-284).

Η καθοδήγηση της ομάδας απαιτεί, από την πλευρά της ηγεσίας, να λειτουργεί ως πρότυπο για τις αθλήτριες πέρα από τα όρια του παιχνιδιού με ενέργειες που θα δίνουν ώθηση σε αυτές να δίνουν τον καλύτερο τους εαυτό με στόχο την αγωνιστική απόδοση και τη βελτίωση τους ως κοινωνικά όντα. Ο Άγγελος, δραστηριοποιείται ως προπονητής 28 χρόνια σε εθνικό και τοπικό επίπεδο σε ανδρικές και γυναικείες ομάδες διαφόρων ηλικιών

και έχει αγωνιστεί ως παίκτης πέντε χρόνια σε εθνικό επίπεδο. Ο Άγγελος υπογραμμίζει ότι «ο προπονητής πρέπει να αποτελεί πρότυπο και να ηγείται μέσω του παραδείγματος που δίνει».

Ο Γιώργος είναι ιδιωτικός υπάλληλος και πρώην παίκτης καλαθοσφαίρισης για είκοσι οκτώ χρόνια. Ασχολείται εθελοντικά με την οργάνωση μιας ερασιτεχνικής ομάδας βόλεϊ και τονίζει ότι «προπονήτρια ή προπονητής σημαίνει πρώτα από όλα δάσκαλος...Φυσικά δεν εννοώ να διδάσκει μόνο τις αρχές του μπάσκετ αλλά κυρίως την ενεργή συμμετοχή των μελών...και την πραγματική αξία της νίκης και της ήττας». Ο προπονητής οφείλει να διδάσκει την πραγματική αξία της νίκης, καθώς η νίκη δεν είναι δεδομένη για κανένα και καμία όταν αγωνίζεται και δεν πρέπει να γίνεται αυτοσκοπός. Όλοι αποζητούν την επιτυχία σε κάθε αγώνα αλλά τα οφέλη και η βελτίωση συχνά έρχεται μέσα από τις ήττες, αρκεί να υπάρχει η ηρεμία και η κριτική σκέψη για να γίνει κατανοητό. Οι απόψεις συμφωνούν προς ένα μοντέλο καλής ηγεσίας με ένα κοινό κώδικα ενεργειών, το οποίο, σύμφωνα με τους συνομιλητές και συνομιλήτριες, είναι επιθυμητό να καθοδηγεί μια ομάδα.

«Στην Ελλάδα αν δεν κάνεις θόρυβο δεν είσαι καλός προπονητής ή καλή προπονήτρια»

Προσεγγίζοντας το παιχνίδι ως έναν κοινωνικό και πολιτισμικό χώρο δράσης (Turner, 1987), διερευνήσαμε τις λεκτικές και σωματικές επιτελέσεις της «καλής ηγεσίας», μέσα από τις βιωμένες εμπειρίες των συνομιλητών/-τριών και διαπιστώσαμε ότι τα πράγματα δεν είναι έτσι ακριβώς όπως αρχικά μας τα παρουσίασαν. Οι συνομιλήτριες/-τές μας ανέφεραν ότι οι προπονητές και οι προπονήτριες πραγματοποιούν συχνά θορυβώδεις ενέργειες και οι όποιες θετικές ή αρνητικές αντιδράσεις τους σπάνια συνοδεύονται από ήρεμο τόνο φωνής. Αντίστοιχα, συναντάμε ήρεμες και αθόρυβες δράσεις που εξυπηρετούν την καθοδήγηση των αθλητριών: «απλώς να κοιτούν», «κάθονται στον πάγκο», «χτυπούν υποστηρικτικά στην πλάτη», οι οποίες διαμορφώνουν νέα ποικιλία επιλογών τις οποίες οι προπονήτριες/-τές χρησιμοποιούν με διαφορετική συχνότητα.

Οι απαντήσεις για το ποιες είναι οι ευπρόσδεκτες συμπεριφορές προπονητριών και προπονητών στο χώρο της καλαθοσφαίρισης στην Ελλάδα έφεραν στο προσκήνιο το τι πραγματικά συμβαίνει μέσα στα γήπεδα. Η Ζώγια, από την Αθήνα, παίκτρια καλαθοσφαίρισης δεκαπέντε χρόνια σε εθνικό και έξι σε τοπικό επίπεδο. Είναι κάτοχος διδακτορικού τίτλου και έχει ασχοληθεί με την προπονητική στο τένις «Αυτό που συμβαίνει κατά τη γνώμη μου είναι ότι γίνονται αποδεκτοί εκείνοι οι προπονητές που φωνάζουν, βρίζουν, που έχουν νεύρα με διαιτητές και παίκτες. Στην Ελλάδα αν δεν κάνεις θόρυβο δεν είσαι καλός προπονητής ή καλή προπονήτρια». Ο επόμενος συνομιλητής 47 χρονών, πρώην παίκτης καλαθοσφαίρισης για δέκα χρόνια σε τοπικό επίπεδο και προπονητής δύο χρόνια σε εθνικό και δεκαπέντε σε τοπικό επίπεδο σε γυναικείες και ανδρικές ομάδες τονίζει ότι όλο το «κοινό» αποδέχεται ακραίους τρόπους δράσης «συμπεριφορές ανάρμοστες

που περιέχουν ύβρεις, ειρωνείες, φωνές και απρεπείς χειρονομίες είναι ανεκτές από το σύνολο του κοινού, προπονητές, φιλάθλους, γονείς, παράγοντες».

Όπως χαρακτηριστικά λοιπόν ανέφεραν οι συνομιλητές/-τριες μας στην Ελλάδα «αρέσουν» οι προπονητές που κάνουν «θόρυβο» και με τον λόγο τους προσπαθούν να πείσουν το κοινό και να αποδώσουν νόημα στις πράξεις τους. Η ένταση αυτή παρουσιάζεται ως εγγενές χαρακτηριστικό της επιτυχημένης δράσης μέσα στα γήπεδα (αν δεν κάνεις θόρυβο δεν είσαι καλός προπονητής ή καλή προπονήτρια). Ωστόσο οι φωνές, οι υπερβολικές χειρονομίες, η χρήση της γλώσσας του σώματος που μαρτυρούν τη δραματική δημόσια παράσταση του ρόλου του προπονητή, φέρνουν στο νου τα σχόλια της Dubisch (2000, σελ.255) αναφορικά με την «εσκεμμένα δραματική φύση της ελληνικής αλληλόδρασης. Η δημόσια επιτέλεση δεν αποτελεί αποκλειστικότητα των ανδρών αλλά μάλλον ένα γενικό χαρακτηριστικό της κοινωνικής αλληλόδρασης». Ο θόρυβος στο παιχνίδι έρχεται να συναντήσει τη δραματική αυτή φύση που περιλαμβάνουν πολλές δημόσιες επιτελέσεις σύμφωνα με τα ελληνικά εθνογραφικά παραδείγματα των Herzfeld (1985), Σερεμετάκη (1991), Dubisch (2000).

Την ίδια στιγμή που μέσα στο γήπεδο δεν υπάρχει ισορροπία ως προς τους τρόπους δράσης και αντίδρασης των προπονητριών/προπονητών, απαιτούν από το κοινό τους να αντιδρά ήρεμα.

«Η συμπεριφορά του προπονητή ως ρόλου είναι μία και δεν διαχωρίζεται στο φύλο...Σήμερα στα γήπεδα βλέπεις τα άκρα. Κυρίως φωνές, ύβρεις, απειλές... Έχω αναρωτηθεί πολλές φορές πώς είναι δυνατόν όταν ένας προπονητής ωρύεται κατά τη διάρκεια ενός αγώνα, είτε προς τους παίκτες είτε προς τους διαιτητές/ παράγοντες, να απαιτεί την ίδια στιγμή από τους παίκτες του να παραμένουν ψύχραιμοι, ανεπηρέαστοι και να μην αντιδρούν...» (Νάσια).

Ο ήρεμος τρόπος με τον οποίο επιτελεί τον ρόλο της/του η/ο προπονήτρια/ προπονητής υπάρχει πιθανότητα να εκλαμβάνεται από το κοινό του ως παθητική δράση, καθώς κυριαρχούν οι έντονες αλλά απρεπείς ενέργειες«...αντιθέτως ήπιες συμπεριφορές, όπως το ότι κάθεται ένας προπονητής προπονήτρια στον πάγκο ήρεμος και να παρακολουθεί τον αγώνα ερμηνεύεται ως αδράνεια Για παράδειγμα αυτός/αυτή βαριέται σήμερα». Η Ντίνα, εκπαιδευτικός φυσικής αγωγής, έχει παίξει μόνο πέντε χρόνια σε εθνικό και 10 σε τοπικό επίπεδο καθώς ένας σοβαρός τραυματισμός διέκοψε την καριέρα της. Εργάζεται ως προπονήτρια καλαθοσφαίρισης για δεκατρία χρόνια.

Σύμφωνα με τους συνομιλητές/-τριες οι περισσότεροι/ες είναι αναγκασμένοι/-ες να προσαρμοστούν και να ανεχθούν τους κυρίαρχους προσβλητικούς τρόπους έκφρασης από τους προπονητές. Η Έμμα εστιάζει στο πόσο έχουμε εθιστεί στις ακραίες ενέργειες:

«Στην Ελλάδα έχουμε συνηθίσει τον προπονητή να λέει και τα “γαλλικά” του...»

Κάποιες φορές ξεπερνώντας τα όρια. Κυρίως αυτό το πρόσωπο βγαίνει από τους άνδρες προπονητές, οι γυναίκες δύσκολα θα φτάσουν σε τόσο ακραίο σημείο. Οπότε οι παίκτες έχουν μάθει να το περιμένουν κι αυτό το στοιχείο από κάποιον προπονητή και να προσαρμόζονται».

3. Επιτελώντας τον θόρυβο

Η περιγραφή των δράσεων διακρίνεται από ποικιλία επιλογών και υπογραμμίζεται η ένταση, η υπερβολή και οι ακρότητες, ενώ συγχρόνως φωτίζεται η συναισθηματική φόρτιση που επικρατεί την ώρα του παιχνιδιού όπου συναντώνται ποικίλες θηλυ-κόττητες και ανδρισμοί. Τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες προπονητές χρησιμοποιούν συχνά λεκτικές επιτελέσεις που προσβάλλουν, μειώνουν, απειλούν και δεν αφήνουν περιθώρια βούλησης στις παίκτριες. Σύμφωνα με το ερευνητικό υλικό σημειώνω ενδεικτικά από τις πολλές αναφορές μέσα στο ερωτηματολόγιο: «*Ξυπνήστε ρε! Κοιμάστε όρθιες*» (Νάσια), «*Αλλάξτε άθλημα*»! (Chris), «*Θα τα πούμε μετά!, Είσαι ηλίθια*»! (Ντίνα), «*Δεν κάνετε για τίποτα*» (Εμμα), «*Κλίκες, Μας έχουν στημένους, Κέρδισα /έχασαν*» (Γιώργος). Εκτοξεύονται ύβρεις (σεξουαλικού ή άλλου περιεχομένου). Παρόμοια οι χειρονομίες προπονητών και προπονητριών που υπερισχύουν περιλαμβάνουν ακραίες, προσβλητικές και βίαιες ενέργειες. «*Τσακωμό με διαιτητές, χειραγώγηση διαιτητών, πέταγμα αντικειμένων*» (Chris), «*σπρώξιμο*» (Ντίνα), «*τράβηγμα (No 5), «χειροδικία*» (Εμμα), «*αποφυγή επιδεικτικά να δώσει συγχαρητήρια στον αντίπαλο για τη νίκη*» (Άγγελος).

Ταυτόχρονα, σωματικές και λεκτικές επιτελέσεις περιλαμβάνουν γλώσσα και ενέργειες ηρεμίας, συμπαράστασης, πίστης, σεβασμού, επιβράβευσης, έντονων συναισθημάτων, μια ποικιλία μέσα από την οποία τα έμφυλα υποκείμενα μπορούν να επιλέξουν ανάλογα τις συνθήκες. «*Αγκάλιασμα*» (Chris), «*φιλιά, νεύματα ηρεμίας, χειροκρότημα μετά από άστοχη προσπάθεια, συγχαρητήρια σε αντιπάλους και διαιτητές μετά από ήττα*» (Ντίνα), «*χειροκρότημα σε εντυπωσιακή προσπάθεια αντιπάλου, μπρά-βο*» (Γιώργος), «*καλή προσπάθεια, έχετε μεγάλη ψυχή*» (Ζώγια), «*απολαύστε το!, σε πιστεύω, είμαι περήφανος για εσάς, μην φοβάσαι τίποτα, μαζί κερδίζουμε μαζί χάνουμε*» (Άγγελος). Ερμηνεύοντας τις λεκτικές και σωματικές επιτελέσεις που χρησιμοποιούν οι προπονητές και οι προπονήτριες, έτσι όπως διατυπώθηκαν στο ερωτηματολόγιο και στη συμμετοχική παρατήρηση (κατά τη διάρκεια της προεργασίας της έρευνας), διαπιστώσαμε ότι κατά τη διάρκεια του αγώνα επιτελούν δραματουργικά και με έντονη θεατρικότητα τον ρόλο τους διακηρύσσοντας δημόσια τη θέση τους μέσα στο γήπεδο. Ο λόγος που χρησιμοποιείται δεν διαφέρει με βάση το φύλο, καθώς και οι προπονήτριες επιτελούν τον ρόλο τους αναπαράγοντας τον ανδρικό κυρίαρχο λόγο των γηπέδων. Η περιγραφή των διαφορετικών

εκδοχών δράσης στα λεγόμενα των συνομιλητών αναδεικνύει τις ρωγμές που προκύπτουν στο κυρίαρχο πρότυπο του προπονητή. Στο πλαίσιο αυτό έρχεται στο προσκήνιο η δυνατότητα εναλλακτικών στρατηγικών που μπορούν να επιτελεστούν.

Η καλαθοσφαίριση σύμφωνα με τους/τις συνομιλητές/-τριες μου είναι ένα παιχνίδι ανατροπών, όπου το δράμα, η σοβαρότητα και οι συγκρούσεις κυριαρχούν. Στο πλαίσιο αυτό οι ανδρισμοί και οι θηλυκότητες διασταυρώνονται και δεν αποτελούν ένα αυστηρό σύνολο κανόνων. Σύμφωνα με την Butler (1990), η έμφυλη υποκειμενικότητα είναι μια συνεχής συγκρότηση μέσα στον λόγο. Η παραστασιακή επιτέλεση του ρόλου είναι μια προσπάθεια να αναγνωριστεί η θέση τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών προπονητριών στο συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο, προκειμένου να επιτελέσουν με επιτυχία την καλή προπονητική ηγεσία. Η προσέγγιση των έμφυλων ταυτοτήτων ως δρώμενα αναδεικνύει την πολλαπλότητα και τη ρευστότητα της δράσης καθώς προπονητές και προπονήτριες συνθέτουν πολλαπλούς ανδρισμούς και θηλυκότητες για να επιτελέσουν με επιτυχία το να είναι προπονητές και προπονήτριες. Μέσα από τους ανδρισμούς και τις θηλυκότητες που συγκροτούν τον λόγο των προπονητριών και των προπονητών, όπως τον συναντάμε στο ερευνητικό υλικό, υπάρχει η δυνατότητα να επιλεγούν τα όρια του αποδεκτού τρόπου με τον οποίο θα επηρεάσουν το κοινό τους.

4. Ο θόρυβος προκαλεί θόρυβο και αντίστροφα

Οι έντονες και οι ήρεμες δράσεις δικαιολογούνται ως μέρος του παιχνιδιού, καθώς ακολουθούν την εξέλιξη και τη σημαντικότητα του αγώνα. Η πίεση και ο ανταγωνισμός για την κατάκτηση της νίκης δικαιολογούν την ένταση ή την ηρεμία ανάλογα με το πώς πάνε τα πράγματα.

«Εξαρτάται από τη σημαντικότητα του αγώνα, την ηρεμία των αθλητών, τις αποφάσεις των διαιτητών, τις αντιδράσεις των προπονητών στον πάγκο. Τις «σχέσεις» των αθλητών εντός αγωνιστικού χώρου. Αν δεν υπάρχει ένταση μέσα στον αγωνιστικό χώρο και προκλητικές αντιδράσεις, δύσκολα θα υπάρξει ένταση σε έναν αγώνα».

σημειώνει η Δήμητρα, προπονήτρια δύο χρόνια σε εθνικό επίπεδο, πρώην παίκτρια για 28 χρόνια σε εθνικό επίπεδο, κάτοικος Αθήνας. Στην ίδια κατεύθυνση διατυπώνει το σχόλιο της και η επόμενη συνεντευξιαζόμενη:

«Εξαρτάται από την εξέλιξη που θα έχει ένας αγώνας καθώς και από τη βαθμολογική του σημασία. Ένας προπονητής πρέπει κάποιες φορές να έχει έντονη και κάποιες ήρεμη συμπεριφορά ανάλογα με τις συνθήκες...Πρέπει να μπορεί να διαχειρίζεται τα συναισθήματά του και να έχει την ικανότητα να επιλέγει τη σωστή συμπεριφορά

κάθε φορά... Αν πρόκειται για έναν αγώνα χωρίς βαθμολογικό ενδιαφέρον μπορεί να είναι πιο ήρεμος και να αφήσει τις παίκτριες πιο ελεύθερες».

Οι προπονήτριες και οι προπονητές επιλέγουν την κατάλληλη κάθε φορά ενέργεια ανάλογα με την ένταση του παιχνιδιού και δεν ψάχνουν δικαιολογία για τις προσβλητικές δράσεις τους. Η αγωνιστική επίδοση των αθλητριών δεν αποτελεί μόνο «μέρος του παιχνιδιού». Επεκτείνεται και σε άλλες πτυχές της ζωής τους έξω από τις αθλητικές εκδηλώσεις. Σύμφωνα με την Boxill (2006), η οποία συζητάει για την ηθική σημασία του αθλητισμού, τα ανταγωνιστικά αθλήματα, ενώ φαίνονται ως ένας μικρόκοσμος της κοινωνίας, στην πραγματικότητα είναι κάτι παραπάνω, δεν αντανακλούν παθητικά, δρουν ενεργητικά καθώς επηρεάζουν αυτό που αντανακλούν.

Η προπονητική δράση που δίνει έμφαση στη νίκη με οποιοδήποτε τίμημα, συμβαδίζει με την κυρίαρχη αντίληψη για τον αγωνιστικό αθλητισμό. Οι συνομιλητές/συνομιλήτριες σε κάθε ευκαιρία τονίζουν ότι οποιαδήποτε ανάρμοστη ενέργεια έχει αντίκτυπο στους/στις αθλούμενους/-νες ανεξάρτητα από το φύλο ή την αθλητική ικανότητα, ενώ την ίδια στιγμή σιωπηλά υπογραμμίζουν το τι θα ήθελαν να πρεσβεύει ο χώρος της καλαθοσφαίρισης και του αθλητισμού. Η Νο 5 αναφέρει:

«Να ενθαρρύνει και όχι να προσβάλλει ή να μειώνει τους παίκτες του, ακόμα και αν έχει ίσως κάτι να κερδίσει από αυτό. Πρέπει να είναι αυστηρός αλλά δίκαιος, πειθαρχημένος αλλά και χαλαρός όπου χρειάζεται... Να μην φοβάται αλλά και να μην απαξιώνει τους αντιπάλους, να διεκδικεί αλλά να σέβεται τους διαιτητές. Χρειάζεται καθαρή και κριτική σκέψη κάθε φορά».

Η συνειδητότητα του αποτελέσματος το οποίο έχουν οι ενέργειες και ο τρόπος συμπεριφοράς του προπονητή αποτελεί προτεραιότητα για την Μαίρη η οποία ακολουθώντας το παράδειγμα της μητέρας της ασχολήθηκε με το μπάσκετ από μικρή και σήμερα είναι παίκτρια εννέα χρόνια σε τοπικό επίπεδο. «Με ηρεμία και να κατανοεί ότι οι αντιδράσεις τους έχουν αντίκτυπο και σε άλλους». Γνώση και εγρήγορση προσθέτει η Δήμητρα «Θα πρέπει να έχει καλή γνώση της σωματικής και ψυχολογικής κατάστασης των αθλητών του...για να είναι σε ετοιμότητα...».

Στα πλαίσια του έντονου ανταγωνισμού κάποιοι προπονητές/-τριες ή και παράγοντες δημιουργούν «κινδύνους» εσκεμμένα προκειμένου να κατακτηθεί η νίκη σε ένα παιχνίδι καλαθοσφαίρισης. Όπως σημειώνει η Κάτια η/ο προπονήτρια/-τής:

«Οφείλει να προσπαθεί να παραμένει ήρεμη και να συγκεντρώνεται στην προσπάθεια της ομάδας της απομονώνοντας όλους τους “εξωτερικούς κινδύνους”. Δεν είναι και τόσο εύκολο αν αναλογιστεί κανείς ότι κάποιοι προπονητές και παράγοντες προσπαθούν διαρκώς και σκοπίμως να δώσουν ένταση στο παιχνίδι και να το αποσυντονίσουν, προς όφελος τους».

Ο κοινωνικός χώρος των ανταγωνιστικών αθλημάτων και οι συμπεριφορές που επικρατούν μέσα στο γήπεδο έχουν διαμορφωθεί ιστορικά μέσα από την κατανόηση του αθλητισμού ως ανδρική πρακτική. «Το πλαίσιο καθορίζει την παραγωγή των λόγων και οι λόγοι οι οποίοι εκφέρονται από τα δρώντα υποκειμένα αναπαράγουν το κοινωνικό πλαίσιο» αναφέρει η Σηφάκη (2015, σελ. 106). Στη συγκεκριμένη έρευνα η δράση «μέσα» στους ιστορικά κυρίαρχους λόγους, ανέδειξε την ατομική ευθύνη των υποκειμένων. Κάτι τέτοιο εκφράστηκε από τους συνομιλήτριες/-τές όταν αναφέρθηκαν στις φράσεις που ακούνε και στις χειρονομίες που βλέπουν μέσα στο γήπεδο. Οι προπονήτριες/προπονητές επιλέγουν να δείξουν τα συναισθήματα και την αγάπη τους, όπως επιλέγουν τις ύβρεις και τις βίαιες συμπεριφορές παίρνοντας κάθε φορά την ευθύνη για οτιδήποτε πράττουν. Αν και οι προπονήτριες επιλέγουν τον ανδρικό κυρίαρχο λόγο για να είναι καλές στο να είναι προπονήτριες, ωστόσο έχουν την επιλογή για μια διαφορετική στρατηγική. Η Αστρινάκη (2003, σελ. 168), μελετώντας την επιτέλεση της βίας στην Κρήτη, αναφέρει ότι η βία δεν είναι έμφυλη στην κρητική βεντέτα, συμμετέχουν όλοι, άνδρες και γυναίκες και έχουν ευθύνη για αυτή την επιλογή. Οι άνδρες στη βεντέτα σκοτώνουν αλλά οι πράξεις των γυναικών δεν βρίσκονται στο περιθώριο της δράσης των ανδρών, μετέχουν σε αυτό το κοινό πλαίσιο εχθρικών σχέσεων και το ενισχύουν.

5. Συναντά εμπόδια η ηγεσία;

Στις σύγχρονες κοινωνίες τα ομαδικά αθλήματα είναι ένα πεδίο όπου οι σχέσεις αλληλεπίδρασης δεν θα μπορούσαν παρά να είναι σύνθετες. Ενσωματώνουν δυναμικές σχέσεις, κυριαρχίας και αντίστασης, «παιχνιδιού» και ανταγωνισμού. Τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα συμφώνησαν ότι τα εμπόδια που συναντά η ηγεσία είναι κοινά και για τα δύο φύλα. Η κατανόηση των ομαδικών αθλημάτων ως ανδρική αρένα δεν αφήνει τους άνδρες προπονητές ανεπηρέαστους. Έχουν και αυτοί να αντιμετωπίσουν εμπόδια στο να είναι καλοί προπονητές. Κινούνται πάνω στην κόψη του ξυραφιού, όπως θα παραφράζαμε τον Herzfeld (1985, σελ. 76) που αναφέρει ότι «οι άνδρες χορεύουν πάνω στην κόψη του ξυραφιού», θέλοντας να σχολιάσει τις ταλαντεύσεις της κοινωνικής ζωής.

Χαρακτηριστικά είναι τα όσα αναφέρει σχετικά η Βαρύ Πεντάρι, η οποία είναι παίκτρια τρία χρόνια σε εθνικό και δεκατρία σε τοπικό επίπεδο. «Οι άνδρες προπονητές αντιμετωπίζουν έντονα την πίεση κυρίως από γονείς και από τη διοίκηση των ομάδων όσον αφορά τη συμπεριφορά τους απέναντι στους παίκτες...για παράδειγμα ασκούν πίεση να παίξει ο(...) όταν ο πατέρας του βοηθά οικονομικά την ομάδα».

Στην ίδια κατεύθυνση είναι και τα ακόλουθα σχόλια:

«...η κριτική που έχω δεχτεί από ανθρώπους που καμία σχέση δεν έχουν με το

μπάσκετ, αλλά είναι μέλη της διοίκησης και θεωρούν ότι έχουν λόγο. Επίσης σημαντικό θέμα είναι η αντιπαλότητα τόσο με γονείς για τα παιδιά τους όσο και με παράγοντες...» (Αγγελος).

«...η ταμπέλα που μπαίνει σε κάποιον προπονητή που για χρόνια ασχολούνταν με συγκεκριμένες ομάδες ή κατηγορίες, για παράδειγμα αυτός είναι προπονητής για ακαδημίες ή για γυναικείο μπάσκετ, με αποτέλεσμα να μην τους δίνεται εύκολα η δυνατότητα να δουλέψουν σε άλλα πεδία» (No 5).

«Στην Ελλάδα υπάρχει το μέσο, και έτσι κάποιοι ικανοί ίσως μείνουν πιο πίσω γιατί δεν έχουν τους κατάλληλους γνωστούς ... τα χρήματα από όσο γνωρίζω δεν είναι και πολλά συνήθως» (Εμμα).

«Οι άνδρες προπονητές συνήθως όταν ξεκινάει ένα είδος αμφισβήτησης προς το πρόσωπό τους, που μπορεί να μην προέρχεται από το προπονητικό κομμάτι, ξεκινάει και η αντίστροφη μέτρηση ως προς την παραμονή τους στην ομάδα...» (Δήμητρα).

Ο Panos (Πάνος), εκπαιδευτικός φυσικής αγωγής και προπονητής καλαθοσφαίρισης 25 χρόνια εκ των οποίων τα 15 σε εθνικό επίπεδο συζητώντας για το θέμα θέτει δύο ζητήματα που βρίσκονται σε σύνδεση: αυτό της αμοιβής και αυτό των παραχωρήσεων. «Πρέπει να αμείβονται για την εργασία τους και να μην κάνουν παραχωρήσεις στον τρόπο δουλειάς τους». Οι πιέσεις έχουν διάφορες μορφές και μία από αυτές είναι και η προοπτική στο εργασιακό μέλλον. Ο Nick (Νικ) πρώην παίκτης 15 χρόνια σε τοπικό και τέσσερα σε εθνικό επίπεδο ασχολείται ως διοικητικό στέλεχος για 12 χρόνια σε τοπικό και εθνικό επίπεδο. Ο Nick (Νικ) δίνει μία ακόμα παράμετρο που είναι η πίεση του αποτελέσματος: «στις ανδρικές και στις γυναικείες ομάδες υπάρχει δυστυχώς η πίεση του αποτελέσματος που τις περισσότερες φορές κρίνει το μέλλον τους σε μια ομάδα».

Κλείνοντας αυτή την ενότητα προσθέτουμε την άποψη του Βαριού Πενταριού που είναι γυναίκα και δίνει έμφαση στον κυρίαρχο λόγο για να είναι κάποια καλή προπονήτρια, υπογραμμίζοντας ότι η ανδρική ικανότητα συχνά γίνεται το μέτρο στο οποίο πρέπει να ανταποκριθεί μία γυναίκα για να σταθεί στα πόδια της προπονητικά: «Οι γυναίκες... πρέπει να αποδεικνύουν ότι είναι εξίσου ικανές με τους άνδρες. Για παράδειγμα μού έχει τύχει να ακούσω ότι η ομάδα μου δεν κερδίζει το πρωτάθλημα επειδή έχω γυναίκα προπονήτρια».

Το να είσαι καλή ηγεσία συγκροτείται μέσα σε ένα σύνθετο περιβάλλον με αρκετές αντιξοότητες και εμπόδια που αντιμετωπίζουν και οι άνδρες προπονητές. Τα δίκτυα σχέσεων, ο κυρίαρχος ανδρικός λόγος τον οποίο δεν ενστερνίζονται όλοι, η υποτίμηση που απορρέει όταν δεν είσαι «δικός μας», η λεκτική βία, οι υποδομές που δεν είναι για όλους ίδιες και όσο πιο χαμηλά βρίσκεσαι τόσο χειρότερες είναι. Οι ανδρισμοί και οι θηλυκότητες που

περιπλέκονται και παρουσιάζουν αντιφάσεις δεν αποτελούν «ένα αυστηρό σύνολο κανόνων για την ανδρική και τη γυναικεία φύση», ούτε συγκεκριμένους ανδρικούς ή γυναικείους τρόπους συμπεριφοράς, αλλά νοούνται «ως ένα πλαίσιο λόγου και διαπραγμάτευσης στο δυναμικό πλαίσιο της κοινωνικής ζωής» (Dubisch, 2000, σελ. 256). Όπως φάνηκε από τα ερευνητικά δεδομένα, οι προπονήτριες και οι προπονητές χρησιμοποιούν ποικίλες δράσεις και λόγο με κοινά χαρακτηριστικά πολλές φορές, ανταλλάσσοντας στοιχεία μεταξύ τους. Κάθε επιτέλεση αποτελείται από πολλαπλούς ανδρισμούς και θηλυκότητες που έρχονται σε αντιπαράθεση μεταξύ κυρίαρχων μοντέλων και των πραγματικών συνθηκών της ζωής, αποκαλύπτοντας την ανάγκη για αλλαγή και διαπραγμάτευση με την κυρίαρχη ιδεολογία.

6. Συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα της έρευνας ανέδειξαν ότι ο κυρίαρχος λόγος, ο οποίος παρουσιάστηκε ως εγγενές χαρακτηριστικό του παιχνιδιού «*Αν δεν κάνεις θόρυβο δεν είσαι καλός προπονητής ή καλή προπονήτρια*» και οι ενέργειες που χρησιμοποιούν οι προπονήτριες και οι προπονητές στη γυναικεία ερασιτεχνική καλαθοσφαίριση δεν διαφέρουν με βάση το φύλο. Δίνοντας την ευκαιρία στα υποκείμενα της έρευνας να καταγράψουν τι πιστεύουν για την καλή ηγεσία αλλά και τα όσα συμβαίνουν κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, αναδείχθηκε ότι τα πράγματα δεν είναι στατικά και αδιαμφισβήτητα σχετικά με την επιτέλεση της έμφυλης ταυτότητας της ηγεσίας στην προπονητική. Προσπαθώντας να κατανοήσουμε το νόημα πίσω από τον «θόρυβο» -την ένταση, τη στιγμή που (ανα) παράγει την πραγματικότητα- διαπιστώσαμε ότι αναδύονται ταυτόχρονα ρωγμές που δημιουργούνται στο κυρίαρχο πλαίσιο από τις επιτελέσεις των συνομιλητών.

Μελετώντας τη γυναικεία ερασιτεχνική καλαθοσφαίριση στην Ελλάδα διαπιστώθηκε ότι η (ανα)παραγωγή του κυρίαρχου λόγου των γηπέδων δεν έχει φύλο, συμμετέχουν σε αυτόν όλοι και όλες. Το παιχνίδι είναι ιεραρχικά «δομημένο» και οι επιτελέσεις του φύλου που κυριαρχούν έχουν ιστορική πορεία. Μια συνθήκη με έμφαση στον ανταγωνισμό και την ιεραρχία, παρέχει ένα ιδανικό πολιτισμικό σκηνικό για να (ανα)κατασκευάζεται ο επιθετικός ανδρισμός ως κάτι «φυσικό», αποδεκτό και ως ένας κοινός κώδικας συμπεριφοράς. Σύμφωνα με τον Foucault (1987, σελ. 288) αυτός ο επιθετικός ανδρισμός κατασκευάζεται «διά του λόγου» ή διά της εξουσίας του λόγου.

Ωστόσο οι προπονήτριες και οι προπονητές εκφέροντας ένα διαφορετικό λόγο από τον κυρίαρχο, που θεωρείται ως κοινή λογική, στήνουν το δικό τους παιχνίδι με σκοπό να προκαλέσουν και να διασαλεύσουν τον κυρίαρχο επιθετικό ανδρισμό. Τα έμφυλα υποκείμενα διαπραγματεύονται τις κυρίαρχες αντιλήψεις του αθλητικού χώρου και υπονομεύουν τα κανονιστικά πρότυπα που πρεσβεύει ο ανταγωνιστικός αθλητισμός χρησιμοποιώντας

πολλαπλούς τρόπους δράσης.

Η καλαθοσφαίριση είναι ένα παιχνίδι ανατροπών που έχει τη δυνατότητα να «χτίζει χαρακτήρες» (όπως αναφέρει η Δήμητρα), μοναδικούς, διαφορετικούς, πολλαπλούς και οι προπονήτριες/προπονητές έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν τι είδους χαρακτήρες θα «χτίσουν» και τι σημαίνει πραγματικά το να είσαι καλός στο να είσαι «καλή» ηγεσία. Στο συγκεκριμένο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο υπάρχει η δυνατότητα να ορίσουμε ως σημείο εκκίνησης σε ένα αθλητικό παιχνίδι την απόλαυση, τη χαρά και την κατανόηση «της πραγματικής αξίας της νίκης και της ήττας», χωρίς αδιαμφισβήτητους νικητές και ηττημένους.

Η προπονήτρια και ο προπονητής έχουν τη δύναμη να επιλέξουν, να διαπραγματευτούν και να μετασχηματίσουν τους τρόπους με τους οποίους θα διαχειριστούν την ηγεσία και θα παρουσιάσουν τον εαυτό τους στο κοινό τους. Θα επιλέξουν να ενισχύσουν την κυρίαρχη ιδεολογία του αθλητικού κόσμου εγκλωβισμένοι στους κυρίαρχους λόγους ή θα προσπαθήσουν να υπερβούν το κανονιστικό πρότυπο; Έχουν την προσωπική αλλά και τη συλλογική ευθύνη να δράσουν και να πράξουν ανάλογα. Ο «θόρυβος» περιλαμβάνει ποικίλες δράσεις και η δυνατότητα να επιλέξουν υπάρχει.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αστρινάκη, Ο. (2002). *Ο άνδρας κάνει τη γενιά ή η γενιά τον άνδρα; Ταυτότητες, βία, ιστορία στην ορεινή Δυτική Κρήτη*. Διδακτορική Διατριβή. Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών & Κοινωνικών Επιστημών.
- Dubisch, J. (2000). *Το θρησκευτικό προσκύνημα στη σύγχρονη Ελλάδα. Μια εθνογραφική προσέγγιση*. Αλεξάνδρεια.
- Ζαϊμάκης, Γ. (2020). Αθλητική κοινωνικότητα, περιπέτεια, ανταγωνισμοί: Η κοινωνιολογία των αισθήσεων του Ζίμελ στη μελέτη του αθλητισμού. *Δοκίμες*, 23-24, 263-288.
<https://doi.org/10.26250/heal.panteion.dokimes.i23-24.239>
- Ζαϊμάκης, Γ. & Κοταρίδης, Ν. (Επιμ.). (2013). *Ποδόσφαιρο και κοινότητες οπαδών: Αντιπαλότητες και πολιτικές της ταυτότητας*. Πλέθρον.
- Κυριαζή, Ν. (2006). *Η κοινωνιολογική έρευνα: Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Ελληνικά Γράμματα.
- Λεμονίδης, Ν. (2014). *Καταγραφή και αξιολόγηση της προπονητικής συμπεριφοράς προπονητών καλαθοσφαίρισης εθνικών κατηγοριών μέσω συστηματικής παρατήρησης*. Διδακτορική Διατριβή. ΤΕΦΑΑ, ΔΠΘ.
- Σηφάκη, Ε. (2015). *Σπουδές Φύλου και Λογοτεχνία*. ΣΕΑΒ. Ανάκτηση 1/6/2020 από <https://repository.kallipos.gr/>

- Φυλακτακίδου, Α. (1999). *Το προφίλ της Γυναικείας Καλαθοσφαίρισης και αξιολόγηση της επιθετικής και αμυντικής συμπεριφοράς των Ελληνικών ομάδων καλαθοσφαίρισης Α' Εθνικής Κατηγορίας Γυναικών*. Διδακτορική Διατριβή. ΤΕΦΑΑ. ΔΠΘ.
- Foucault, M. (1987). *Η αρχαιολογία της γνώσης* (μτφρ.: Κ. Παπαγιώργης). Εξάντας.

Ξενόγλωσση

- Barrow, J. C. (1977). The variables of leadership: A review and conceptual framework. *Academy of Management Review*, 2, 231-251. <https://doi.org/10.2307/257906>
- Boxill, J. (2006). Football and feminism. *Journal of the Philosophy of Sport*, 33(2), 115- 124. <https://doi.org/10.1080/00948705.2006.9714696>
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Choi, S. B., Ullah, S. E. & Kang, S. W. (2021). Proactive personality and creative performance: Mediating roles of creative self-efficacy and moderated mediation role of psychological safety. *Sustainability*, 13, 12517. doi: 10.3390/su132212517
- Clayton, B. & Humberstone, B. (2006). Men's talk: a (pro) feminist analysis of Male university player's discourse. *International Review for the Sociology of Sport*, 41(3), 295-316. <https://doi.org/10.1177/1012690207078380>
- Cunningham, G. B. & Sagas, M. (2008). Gender and sex diversity in sport organizations: Introduction to a special issue. *Sex Roles*, 58(1-2), 3-9. <https://dx.doi.org/10.1007/s11199-007-9360-8>
- Free, M. & Hughson, J. (2003). Settling Accounts with hooligans: Gender blindness in football supporter subculture research. *Men and Masculinities*, 6(2), 136-155. <https://doi.org/10.1177/1097184X03255849>
- Foucault, M. (1981a). The order of discourse. In R. Young (Ed.), *Untying the text: a post-structural anthology* (pp. 48- 78). Routledge & Kegan Paul.
- Fontaine, J. & Kamphoff, C. (2016). Coaching boys' high school teams: Female coaches' experiences and perceptions. *International Journal of Sports Science & Coaching*, 11(1), 27-38. <http://dx.doi.org/10.1177/1747954115624815>
- Hargreaves, J. (1986). *Sport, power and culture*. Polity.
- Herzfeld, M. (1985). *The poetic of Manhood. Contest and identity in a Cretan Mountain village*. Princeton University Press.
- Horn, T. S. (2008). Coaching effectiveness in the sport domain. In T. S. Horn (Ed.), *Advances in Sport Psychology* (3rd ed., pp. 239-268). Human Kinetics.
- Kane, M. J. & Stangl, J. M. (1991). Employment patterns of female coaches in men's athletics: Tokenism and marginalization as reflections of occupational sex-segregation. *Journal of Sport and Social Issues*, 15, 21-41. <https://doi.org/10.1177/019372359101500102>
- Knoppers, A. (1992). Explaining male dominance and sex segregation in coaching: Three approaches. *Quest*, 44(22), 210-277. <http://dx.doi.org/10.1080/00336297.1992.10484051>
- Mac Clancy, J. (2002). Introduction: Taking people seriously. In J. Mac Clancy (Ed.), *Exotic no more. Anthropology on the front lines* (pp. 1-15). The University of Chicago Press.
- Pateraki, M. & Zografou, M. (2015). Avoiding dilemmas in film analysis: A pro-

posal for emic perspective in anthropological analysis of cinematic dance in Greece. *Ethnology and Anthropology*, 25(14), 29-48.

Seremetakis, N. C. (1991). *The Last Word: Women, death, and divination in inner Mani*. Laconia: University of Chicago Press.

Theberge, N. (1993). The construction of gender in sport: women, coaching, and the naturalization of difference. *Social Problems*, 40(3), 301–313. <https://doi.org/10.2307/3096881>

Turner, V. (1974). *Dramas, fields and metaphores: Symbolic action in human society*. Ithaca, Cornell University Press.

Turner, V. (1987). *The Anthropology of Performance*. Performance Art Journal Publications.

Wagg S. (Ed.) (2004). *British football and social exclusion*. Routledge.

“If you do not make noise, you’re no good...” Gender and coaching leadership in women’s amateur basketball in Greece

Lemonia Athanasopoulou

Abstract

The limited sociological and anthropological research on the gender subjects in sports in Greece gave the impetus for the exploration of the gender dimension in basketball coaching. The article examines the formation of gender identities within the team leadership (either male or female coaches) through their performances, verbal and body actions, during the game. The game is approached as a social event. Furthermore, regarding the issue of the constitution of gender identities, the study is based on theory of gender performativity. The study was based on research with semi-structured interviews with female and male athletes, coaches, referees, administrative and sports agents, journalists, spectators and the interpretation of the data have been done by the method of discourse analysis. Participants revealed the reproduction of the dominant male discourse by the female coaches. Moreover, they underlined that this discourse is accompanied by the intensity in the game which is presented as an inherent characteristic of the action in courts («if you don’t make noise then you are not a good coach»). Simultaneously multiple masculinities and femininities emerge through the coaching performances and have revealed the fluidity and the multiplicity of their agency.

Keywords: Basketball, male/female coach, gender identities, gender performativity.